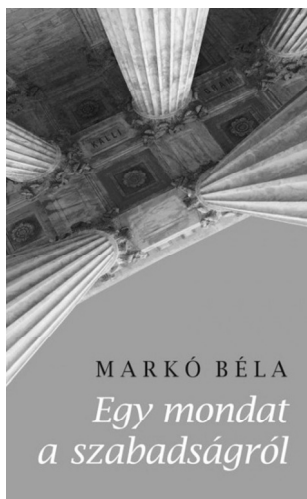

FÖRKÖLI GÁBOR

„Kicsapnak medrűkből a mondatok”

MARKÓ BÉLA: EGY MONDAT A SZABADSÁGRÓL

MARKÓ BÉLA
*Egy mondat
a szabadságról*

Kalligram Kiadó
Budapest, 2020
182 oldal, 3500 Ft

”

Markó Bélával kapcsolatban szinte kötelező hangsúlyozni, hogy politikusi pályáját lezárva milyen erős szövegekkel tért vissza az irodalomba. Ez már többéves történet, de még most is, amikor új, *Egy mondat a zsarnokságról* című verseskötetét lapozgatjuk, lenyűgözően hat ez a visszanyert alkotóerő. A könyvben néhány kivételtől eltekintve csupa nagy lélegzetű költeményt találunk, és a lélegzetet itt szinte szó szerint kell érteni. Ez a mély és mégis könnyed levegővétel teszi lehetővé a gondolat ívét, a koncentrációt, az intellektuális erőfeszítést éterivé változtató, sodró lendületet. Markó komoly igényekkel lát a versíráshoz, sokat akar fogni, és sokat is fog. Mintha Kosztolányi verseskötetében minden vers a *Hajnali részegség* lenne. A költészet viszont nem méricskélés kérdése, és a *Hajnali részegség* egyszeri tünemény, Markó azonban így is döbbenetesen nagyot nőtt az elmúlt években költőként. A könyvét forgatva az embernek kedve támadna Goethének lenni, aki mellelég valahogy a Weimari Nagyhercegséget is elkormányozta két vers megírása között. Amikor verset olvassunk, persze teljesen mindegy, hogy Markó hányszor volt szenátor és RMDSZ-elnök, hogy hány évig volt román miniszterelnökhelyettes, mégis jó érzéssel tölti el az embert, hogy valaki egyszerre lehet mozgalmas történelmi idők tanúja és cselekvője, tisztességes értelmiségi és nagy költő. Markó verseit éppenséggel nem a közéleti optimizmus járja át – könyve mégis lelkesítő olvasmány.

Olvasatunkból a politikusi életpályára való visszatekintést már csak azért sem lenne szerencsés kihagyni, mivel az a kötetben is igen hangsúlyosan jelenik meg. Itt van például a forradalom hívószava, amely jellegzetesen magyar költői téma. Történelmileg úgy alakult, hogy nálunk a forradalmat nem filozófusok segítenek megfogalmazni és megérteni, mint Franciaországban, hanem költők. Lehet róla pátoszosan beszélni, mint a Markó kötetében többször is megidézett Petőfi,

vagy illúziótlanul, de mégis méltósággal, mint Petri György a híres Nagy Imre-versében. Most Markó könyvét olvasva rájöhethünk valamire: itt Magyarországon talán nem tudatosítottuk eléggé, hogy létezik egy olyan magyar hagyomány is, amelyben nem '56 az utolsó forradalom. Ellentétben hazai, bársonyosra sikeredett rendszerváltásunkkal, Romániában „tetszetek” forradalmat csinálni, hiszen a hatalom is nagyobb tételekben játszott – van, ami persze közös a két ország lakóiban: a '89 utáni kiábrándulás. A forradalom mibenlétének, pontosabban létmódjának megértéséhez Markó Béla kötete számos fogódzót kínál. A forradalom mindenkéltől törékeny, szinte már megszületésének pillanatában elárulják. A forradalom mégis kitüntetett időpillanat, amelyben valami rendkívüli mutatkozik meg. Ahogy Alain Badiou mondja, ilyenkor láthatóvá válik valamilyen igazság, amely nem valamely elvont állítás a világról, nem eleve adott, hanem eseményszerű; ennyiben a forradalom az igazság kimondásának, kimondva felismerésének pillanata. Markó, talán nem egészen függetlenül ettől a bölcseleti hagyománytól, maga is ilyen igazságpillanatként határozza meg a forradalmat. Az igazság láthatóvá tétele szerinte a nyelv transzparenssé válásában érhető tetten, abban, hogy az emberi beszéd be tudja tölteni világmegismerő és etikai hivatását: „Ha / forradalom van, kicsapnak medrükből a mondatok, / és rövid időre értelme lesz ismét a beszédnek” – olvassuk az *Árterület* című versben. Ami ebben a szövegben elsősorban politikai, az a *Szótár* című költeményben ars poeticaként jelentkezik: a vers a Queen emlékezetes, 1986-os budapesti koncertjéről szól, amelyen Freddie Mercury elénekelt magyarul a *Tavaszi szél vizet áraszt* kezdetű népdalt. Noha a brit énekes nem értette egyesével a dalszöveg idegen hangzású szavait, „mégis ott volt / a tenyerében vagy a torkában minden, / mintha maga a tavasz mondaná, hogy tavasz, / mintha maga a szél mondaná, hogy szél”. Ilyennek kellene tehát lennie a versnek is, önmagában érvényes nyelvi tárgynak. Persze a vasfüggöny innenső oldalán megtartott Queen-koncert a szolidaritás jeleként magyarul előadott népdallal a maga módján szintén forradalmi esemény volt. Nem is hinném, hogy le lehetne ebben a versben a költői rétegről választani a politikumot.

Vagyis nemcsak egymással párhuzamos, plurális olvasatok lehetőségéről van itt szó, hanem arról, hogy ezek a jelentések eleve összetartoznak, kölcsönösen egymásra vonatkoznak. Markó versei arra hívják fel a figyelmünket, hogy ugyanazokhoz a metaforákhoz nyúlunk és ugyanazt a nyelvet beszéljük, amikor szerelemről és a transzcendenciáról beszélünk, mint amikor a politika szférájáról: a beteljesedés, az eszkatológia, a megváltás és Isten fogalma nélkül nem szólhatunk értelmesen politikai (esetleg forradalmi) vágyainkról sem. Ennek ennyire mély tudatosítása valószínűleg újdonság Markó költészetében. Egyik korábbi nagy, kötetcímet is adó versében (*Bocsáss meg, Ginsberg*) is már látjuk a kísérletet arra, hogy a szerző az emelkedett hangvétellű, történelmi és közéleti távlatokat átfogó hosszúvers beszédmódját megújítsa, ám ebben a szövegben Markó még nem helyezte a politikumot ennyire tág összefüggésrendszerbe, és főleg nem talált hozzá még ennyire adekvát nyelvet. Az új kötet több darabjában azonban tetten érhetjük a költő nyelvteremtő törekvéseit. Ennek a tudatosságnak a jegyében Markó több szövegében is szinte Borbély Szilárdot (*A Testhez*) idéző módon használja a grammatika terminusát: „hiszen amikor eláll a havazás, / megszűnik a grammatika is, / amely az eget a földdel összekötötte” (*Téli napnyugta*). A nyelv, a grammatika itt azokat a leleplezettségükben is csodálatra méltó konvenciókat jelenti, amelyek segítségével az ember mint a saját testére ráutalt létező – agyát, tüdejét, nyelvét és ajkait használva – önmagáról, valamint az istenséghez és másokhoz való viszonyáról beszélhet. A legtovább

talán az *Istentelen grammatika* című költemény megy a nyelvi tudatosságban. Ebben a szövegben Markó egy olyan roncsolt nyelvtant alkot meg, amely egyszerre alkalmas az Istenről mint hiányról való beszédre és a diktatúra szellemi tapasztalatának – például a megfigyelés és a besúgás közegében élt élet – közvetítésére. Ez a kettős értelmezhetőség a legszebben talán az *Első személy* című versben jelenik meg. A költemény középpontjában az az allegória áll, amely szerint a nyelvtani személyek és az igeidők elsajátítása, majd elfelejtése a világ és a többi ember tudomásul vételét, valamint ezeknek a tudatunkból való lassú kikopását jelenti: az ember útját a nemlétből a léten át a semmibe, a fürgén gondolkodó fiatalságot és az időskori felejtést. Az én egyedül maradása és az igeidők változatosságát felváltó időtlenség az egyéni eszkatológia szintjén a halált jelenti, míg a politikai eszkatológiában – döbbsenti rá az olvasót a vers zárata – a diktatúrát: „mert a halál után is van nyelv, / akkor is tudsz majd beszélni, / de nem lesz benne más, csak egyetlen érvényes igeidő / és egyetlenegy személy, / egészen másképpen persze, / mint a diktátorok nyelve / akiket felvillanyoz a jövő, / az egyes szám első személy, / és nem veszik észre, / hogy már réges-rég meghaltak, / hiszen olyan a beszédük, mint a késél, / amelynek soha többé nem lesz kiterjedése.”

A kötet nagy erénye tehát az, hogy erőltetés nélkül köti össze az archetipikus lírai témákat és a mostanában sokféle elméleti igénnyel és poétikai előfeltevésből feltámasztani kívánt közéleti lírát. Noha a fentiekben a két dolog elválaszthatatlansága mellett érveltem, azért tematikus gócpontokat mégis kijelölhetünk. A forradalom öröksége mellett a másik pólus a múlandóság képzetköre. Markó istenkereső verseit a kötetben belül nagyszabású ciklusba rendezte, amely azonban minduntalan Isten és a vallás által nyújtott vigasz elégtelenségét és lehetetlenségét hozza szóba. A szerző merész, akár a blaszfémiáig menő képzeteket hoz létre verseiben – az *Epiphania Domini* című szövegben Isten feldiszített és kidobott karácsonyfaként jelenik meg –, de a hit elérhetetlensége mindig fájó és elégikus fénytörésben látszik verseiben. A megváltás reménytelensége és kudarca (*Karácsonyi példabeszéd; Misztériumjáték*) mögött azonban felsejlik egy kevésbé ortodox hit is, amely Isten hiányában, negativitásként megragadható létezésében – hasonlóan a nagy misztikusokhoz – mégiscsak igazodási pontot talál (*Hátrahagyott ars poetica*). Isten megfoghatatlansága csak látszólag tragikus, valójában az volna a szomorú, ha Istent mint valami adott, zárt és hozzáférhető létezőt képzelhetnénk el: „Isten mindig már alakot ölt, / s ami egyforma, egyre ördögibb” (*Emmausz után*). Ezzel szemben az ismétlődés, az állandóság a halálhoz és az örökléthez kapcsolódik, bár nem feltétlenül mindig ördögi módon (*Hívórímek*). Markó verseiben ott kísért az ittlét és a másollet, a halálba való átlépés felfoghatatlansága és megírhatatlansága, miközben költeményei – rezignált, a múlandósággal megbékélő hangvételük ellenére – a kalandként, változásként és nyitottságként felfogott élet mellett tesznek hitet.

Markó Bélát öntörvényű költőként szokta jellemezni a kritika, akinek még nemzedéki besorolása is problematikus: mint Elek Tibor is rámutatott, a második Forrás-nemzedékhez (Farkas Árpád, Király László, Magyar Lajos és mások) túl fiatal, a harmadikhoz (Szöcs Géza, Egyed Péter, Cselényi Béla) túl idős volt. Ez a zavarba ejtő különállás mostanra kétségtelenül Markó erényére vált. A különállás azonban nem jelenti azt, hogy ez a fajta költészet önmagára záródna, sőt: olyan poétikákra és értelmezési lehetőségekre is nyitott, amelyek kijátsszák a szóba hozható nemzedéki és regionális sztereotípiákat. Ha akarom, Markó halálverseit a poszthumán esztétikák felől olvasom: „és a levágott köröm, az elhullott hajszálok, / a kiserkent vér vagy az izzadságcseppek is / kezdenek felgyűlni ott, ahol még nem vagyunk” (*Átfor-*

